

TÜRKİYE'DE
KÜLTÜREL İKTİDARIN
KURULUŞU
1923-1945

YILMAZ ÇOLAK

LiBeRtE

Türkiye'de Kültürel İktidarın Kuruluşu 1923 - 1945

Yılmaz Çolak

ISBN: 978-605-9823-19-7

Liberte Yayınları® | 205

2. Baskı: Kasım 2025 (gözden geçirilmiş edisyon), 1. Baskı: Haziran 2017

© 2025, Liberte Yayınları®

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında kanunî takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Editörü: **Özlem Çağlar Yılmaz**

İç Tasarım: **Serpil Koçtürk**

Kapak Tasarımı: **Mesut Koçak**

Baskı: **Bizim Büro Basım Evi Yayın ve Dağıtım Hizmetleri Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi**

Adres: Zübeyde Hanım Mahallesi, Sedef Caddesi 6/A, Altındağ, Ankara

Telefon: (312) 229 99 28 | Faks: (312) 229 99 29 | Sertifika No: 42488

LiBeRtE
yayınevi

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-posta: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 52155

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Yılmaz Çolak

1969 yılında Giresun Görele’de doğdu. İlk ve orta öğretimini İstanbul Esenler’de tamamladı. 1993’te ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nü bitirdi. Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü’nden 1994 yılında Yüksek Lisans ve 2000 yılında da Doktora derecesi aldı. 2007 yılında Doçent ve 2012 yılında Profesör oldu. 1994 yılından günümüze kadar sırasıyla Kırıkkale Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Polis Akademisi’nde çalıştı. 2003 yılında Belçika’da Birleşmiş Milletler Üniversitesi’nde araştırmacı olarak bulundu. Prof. Dr. Yılmaz Çolak Mayıs 2014 - Kasım 2024 tarihleri arasında Polis Akademisi Başkanlığı yaptı. Ayrıca, Avrupa Polis Akademileri Birliği Başkan Yardımcılığı (2014-2022) ve Uluslararası Polis Akademileri Birliği Başkanlığı (2014-2024) yapmıştır. Halen Polis Akademisi öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Türkiye’de Kültürel İktidarın Kuruluşu, 1923 – 1945 (Liberte Yayınları, 2025) dışında *Türkiye’de Siyaset ve Kültürel Çeşitlilik* (Siyasîyat Yayınları, 2021) ve *Kıbrıs: Siyaset, Toplum ve Kimlik* (Siyasîyat Yayınları, 2025) başlıklı iki kitabı ile kültür-devlet ilişkisi, dil ve tarih politikası, kimlik ve vatandaşlık siyaseti, Kıbrıs sorunu (göç, vatandaşlık, milliyetçilik ve tarih yazıcılığı çerçevesinde), siyasî ve bürokratik yapı üzerine akademik çalışmaları vardır.

İÇİNDEKİLER

İkinci Baskıya Önsöz	11
Önsöz	13
Giriş	17
1 Osmanlı Modernleşmesi: Toplum Tahayyülünün Dönüşümü	35
Osmanlı'da Toplum Kavramının Siyasî Temeli ve Millet Sistemi.....	36
İlk Modernleşme Hareketleri ve Yeni Bir Toplum Anlayışının Ortaya Çıkışı.....	41
Yeni Bir Sosyo-Politik Perspektif Olarak Medeniyet.....	45
Bir Tutkal Olarak Osmanlıcılık.....	49
Yeni Osmanlı Toplumu ve Muarızları:	
Genç Osmanlılar'ın Sahicilik Arayışı	54
II. Abdülhamit'in Medenileştirme Politikaları	60
Genç Türkler ve Bilimcilik: 'İşlenmiş' Toplum.....	63
Sonuç Mülâhazaları	65
2 İttihat ve Terakki: Yeni Toplum Yaratma Fikri	69
İslamcılık ve 'Alternatif' Medeniyet Fikri	75
Batıcılık: 'Evrensel' Medeniyet ve Kültür Tahayyülleri	77
Türkçülük: 'Özgünleştirilmiş' Kültürün Adı	82
Sonuç Mülâhazaları	89
3 Kemalist Siyasal İktidarın Şekillenmesinde Medeniyet ve Kültür	91
Devrim ve Kemalist Kültür Siyaseti.....	92

Medeniyet Düşüncesi ve Kemalist Ulus İnşası Sürecinin İlk Safhaları	101
Medenileşme ve Sembolik Dönüşümler.....	109
Sonuç Mülâhazaları	119
4 Kemalist Kültürel İktidarın Şekillenmesi: Hukukî ve Kurumsal Altyapı	121
Kemalizm, Milliyetçilik ve Modernleşmede Yeni Bir Safha	121
Gazi Mustafa Kemal ve Kültür	127
Resmî Kültür Kavramının İdeolojik Temeli	129
İskân Kanunu ve Türk Kültürünün Sınırları	132
Türk Ocakları'ndan Halkevleri'ne.....	137
Sonuç Mülâhazaları	144
5 Yeni Anlam Dünyası Arayışı: Dil Politikaları	147
Alfabe Devrimi	150
Öz Türkçe ve Türk Dil Kurumu	160
Bir Öteki Olarak 'Osmanlıca'	166
TDK ve Dil Uygulamaları	170
Güneş Dil Teorisi ve Aşırı Sadeleştirmenin Sonu.....	177
Sonuç Mülâhazaları	180
6 Yeni Hafıza Arayışı: Kemalist Tarih Yazımı	185
Türk Tarih Tezi ve Tarih Çalışmalarının Kurumsallaştırılması	186
Yeni Tarih Kitapları	193
Tarih Kongreleri ve Tezin Bilimselleştirilmesi	196
Arkeoloji ve Antropoloji	200
Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti.....	204
Medeniyet, Kültür ve Dünya Tarihinin Türkleştirilmesi	207
Sonuç Mülâhazaları	213
7 Kültürü Yaygınlaştırma: İnönü Dönemi (1938-1945)	215
Kültürü 'Hümanistleştirme'	216

Köylüyü Medenileştirme: Köy Enstitüleri ve Halkodaları.....	221
Sonuç Mülâhazaları	230
8 Modern Zamanlarda Devlet-Kültür İlişkisi	233
Kültür: Bir Modern İcat.....	235
‘Kültürün Tek Meşru Kullanıcısı’ olarak Modern Devlet: Weberci Bir Yaklaşım	239
Devlet ve Milliyetçilik	245
Liberal Demokratik Devlet ve Kültürel Çeşitlilik.....	251
Sonuç Mülâhazaları	256
Sonuç	259
İki Modernite Projesi	260
Kamusal Alan.....	265
Kaynakça	273

İkinci Baskıya Önsöz

İLK BASKIDAN SONRA GEÇEN SEKİZ YIL İÇERİSİNDE KİTABIN ana tezini oluşturan konu güncelliğini ve ülke siyasetindeki etkisini sürdürmektedir. Bu da, kitapta ileri sürüldüğü gibi, hayat tarzları üzerinden devam eden siyasî tartışma ve kutuplaşmalar büyük ölçüde kamuoyunu ve siyasî eğilimleri şekillendirdiğini bize göstermektedir. Ayrıca geçen sürede konuyla ilgili canlı bir akademik tartışma ve yayın faaliyetlerinin de olduğu görülmektedir. Doğrudan kültürel iktidar, kültür inşası, milliyetçiliklerin etkisi, kimlik ve hafıza inşası, kültür politikası konularına değinen siyaset bilimi, sosyoloji, uluslararası ilişkiler, kültür çalışmaları, mimari gibi farklı disiplinlerden onlarca kitap ve yüzlerce makale yayınlanmıştır. Hem siyasetteki hem de akademideki seyir bize bu durumun bir süre daha bu şekilde devam edeceğini göstermektedir. Bu kapsamda, söz konusu konunun kökenlerini ele alan temel çalışmalardan birisi olma iddiasındaki kitabın ikinci baskıyı yapıyor olması bizim için önem arz etmektedir.

Kültür ve farklı hayat tarzları üzerinden kutuplaşmış toplumlarda, kimlik oluşum süreçleri canlılık ve devamlılık arz eder. Bu

nedenle de belirli ideolojiler veya inançlar çerçevesinde tarihteki referans verilen olaylar, mücadeleler, şahsiyetlerin faaliyetleri dün olmuş ya da her daim günlük hayatın bir parçası gibi yeniden ve yeniden kurgulanıp siyasî ve sosyal tartışma ve eğilimleri şekillendirebilmektedir. Böylece mevcut siyasî yapılar, kurumlar ve onların dayandıkları düşünce ve inanç dünyaları sürekli tartışılır hale gelir, ötekilerle bir arada demokratik tartışma yapıp politikaları hayata geçirmek zorlaşır. Değerler ve kimlikler üzerinden yürütülen bu tarz bir sert tartışma ve gerilim ortamı sağlıklı ve normal demokratik süreçlerin işlemesini ve demokratik yönetme pratiklerinin oluşmasını engeller; nihayetinde tüm inanç, düşünce, kurum ve kuruluşları ile yerleşmiş ve kök salmış bir demokratik yapının gelişmesine zarar verir. En nihayetinde de tarihin normalleşmesi, yani tarihi olayların ve kişilerin objektif bir incelemenin nesnesi olmaları mümkün olmaz. Türkiye, genel olarak tarihe, tarihî olaylara ve kişilere bu tarz bir bakışın tipik örneklerinden birisini oluşturmaktadır. İkinci baskısını yapan bu kitap, söz konusu normalleşmeye katkı sunma umudu taşımaktadır. İkinci baskı için kitap tamamen gözden geçirilerek bazı maddi hatalar giderilmiş, bazı cümlelerin yapıları yeniden düzenlenmiş, tekrarlar çıkarılmıştır.

Yılmaz Çolak

Gölbaşı, Ankara

Ocak 2025

Önsöz

BU KİTAP, 2000 YILINDA BİLKENT ÜNİVERSİTESİ'NDE siyaset bilimi alanında savunulan doktora tezinin belirli ölçüde gözden geçirilerek Türkçeye çevrilmiş halidir. Tez, Türkiye'de 1990'lı yıllarda yükselen kimlik siyaseti ve hayat tarzları savaşının ancak erken Cumhuriyet döneminde şekillenen devlet-kültür ilişkisinin anlaşılması ile açıklanabileceğini ileri sürmektaydi. Yazılmasının üzerinden 17 yıl geçmiş olmasına rağmen temel varsayımında bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Türkiye'de iktidar mücadelesi çok partili hayata geçilen 1950 yılından beri büyük ölçüde hayat tarzları üzerinden devam etmektedir. Bunun nedeni, devlet alanını hâkimiyeti altında bulunduran küçük bir bürokratik-sivil oligarşik grubun belirli bir kültür formatı ve hayat tarzı ile siyasal olanın sınırlarını da belirlemiş olmasıdır. Bu, bir anlamda da iktidar alanın seçkinleştirilmesidir. Ve demokrasinin kök salmasının önündeki en büyük engel olagelmıştır.

İşte bu nedenledir ki; tek-parti döneminde kurulan ve darbe-ler ile vesayetçi bir anlayışla yeniden tanımlanarak tahkim edilen

kültürel iktidar, Türkiye'deki gerçek siyasal iktidarın ve yukarda bahsedilen küçük bürokratik-sivil oligarşik grubun vesayetinin temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla, demokrasi, çoğulcu ve katılımcı bir siyasal rejime dönüşmek yerine uzun bir süredir sınırlı yetkileri ve alanı olan siyasal aktörlerin var olduğu 'vesayetçi demokrasi' olarak kendini göstermiştir. Şehirleşen, farklılaşan ve siyasal seçkinleri kadar kendi kültürel seçkinlerini de oluşturmaya başlayan muhafazakâr kitleler, demokratikleşme süreçlerinin de etkisiyle, hâkim kültürel iktidar unsurlarının otoritesini sarsmaya başlamıştır. Böylece devlet alanının sivilleştiği halk iktidarının yolu açılmıştır. Günümüzde kültürel iktidarın önemi sadece vatandaşlara bir kimlik, kişilik, hayat tarzı ve anlam dünyası vermenin yanında sürekli bir şekilde algı oluşturarak, zihinleri şekillendirerek, kitleleri yönlendirerek iktidarları belirlemenin en temel unsuru haline gelmiştir. Bu kitap tek-parti döneminde siyasî, hukukî, kavramsal ve kurumsal düzeyde oluşturulan kültür anlayışının ve bu çerçevede kurulan kültürel iktidarın anlaşılması ile günümüz Türkiye'sinde cereyan eden iktidar savaşlarının daha iyi anlaşılabilceğini ileri sürmektedir.

Kitabın oluşturulma sürecinde birçok insanın katkısı olmuştur. Öncelikle, tez aşamasında, tez hocam Ahmet İçduygu ve diğer jüri üyeleri ile bu kitabın yazım ve basım sürecinde destek olan herkese teşekkür ediyorum. Hem akademik çalışmalarında hem de idari görevlerim esnasında bana hep destek olan ve işleri kolaylaştıran eşim ve çocuklarıma çok teşekkür ediyorum. Bu kitap onların da eseridir. Kitabı oluşturan bazı bölümler daha önceden kitap bölümü ve dergilerde makale olarak basılmıştır. Bunlar: ikinci bölüm, *The Great Ottoman-Turkish Civilization* (Yeni Türkiye, 2000); beşinci bölüm, *Studies in Ethnicity and Nationalism* (Vol. 3, No. 1, June 2003, s. 2-20); altıncı bölüm, *Middle Eastern*

Studies (Vol.40, No.6, November 2004, s. 66-90); yedinci bölüm, *Interruptions: Essays on the Poetics/Politics of Space* (der. L. Pinnell & R. D'Alonzo, EMU Press, 2003); dokuzuncu bölüm, *Muhafazakar Düşünce* (Yıl. 7, Sayı. 28, 2011, s. 11-31).

Yılmaz Çolak
Gölbaşı, Ankara
Şubat 2017

Giriş

CUMHURİYETİN KURULUŞ YILLARI, ÖZELLİKLE SON 30 yıldır gittikçe daha fazla siyasî tartışma konusu olmaktadır. Bu konudaki temel yaklaşım; Türkiye’de siyasî alanın sınırlarının belirli bir kültür –daha net bir ifadeyle, hâkim bir hayat tarzı- ile belirlendiği, farklılıkların dışlandığı ve sonuç olarak herkesi kuşatacak siyasî bir kimlik oluşturmakta başarısız olduğu yönündedir. 1990’lı yılların başlarından itibaren, tüm dünyada etkisini gösteren küreselleşme süreci ile de bağlantılı olarak, farklı kimliklerin hak talepleri Türkiye’de demokratikleşmenin ana unsuru haline gelmiştir. Hâkim kültürel iktidarı ve onun dayandığı hayat tarzını sorgulayarak hak talep eden farklı hayat tarzları, resmî olan tarafından dışlanmaya ve marjinalleştirilmeye çalışılmışlardır. Bu çalışma şu görüşe dayanmaktadır: Tek-parti döneminde oluşturulan ve her askeri-bürokratik müdahale sonrasında yeniden tanımlanıp üretilmeye çalışılan bu kültürel iktidarın dayandığı kültür anlayışının ele alınması Türkiye’de siyasal gelişimin ve demokratikleşmenin açıklanması için çok önemlidir.

Bu kitabın ana amacı, erken Cumhuriyet döneminde (1923-1945) Kemalist kültür anlayışının oluşum sürecini ele alıp nasıl kavramsallaştırıldığını ve nasıl bir kültürel iktidar oluşturduğunu açıklamaktır. Bu çerçevede devlet aygıtları tarafından bir kültür

biçiminin nasıl etkin bir şekilde üretildiği, yeniden üretildiği ve yaygınlaştırıldığı açıklanmaya çalışılacaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için; tarihsel ve siyasal bir bakış açısıyla, resmî kültür anlayışının ideolojik, hukukî ve kurumsal temelleri ile tarih ve dil politikaları ele alınacaktır.¹ Bir başka ifadeyle, kitap, Cumhuriyet'in kültürel kurumlarının faaliyetlerini incelemek suretiyle yeni mitlerin; dil formları ve kelimelerin; ritüeller ve alışkanlıkların inşa edilip benimsetilme çabalarını analiz edecektir. Konu, Cumhuriyet seçkinleri arasında zaman zaman kendini gösteren farklı yorumlara fazla eğilmeden, hâkim kültür anlayışı ve onun üzerine bina edilen kültürel iktidarın açıklanması ile sınırlanacaktır. Kitap içerisinde ileri sürülen ana tartışma; bahsi geçen kurumların yapmaya çalıştığı şey kamusal alanın ve üyeliğin/vatandaşlığın sınırlarını büyük ölçüde belirleyen dinamik bir kültür üretimidir.

Son 35 yıldır cereyan etmekte olan iki önemli gelişme böyle bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Birincisi hızla değişim ve dönüşüm sürecinden geçen, hayatın her alanını kavramsal ve sembolik olarak yeniden tanılamak için var olan küresel arayıştır. Bu durum, Bauman'a (1997: 3, 21-25) göre, insan hayatının her unsurunu derinden etkileyen "belirsizlikler çağını" göstermektedir. Yaşanan süreçte sosyal, siyasal, ekonomik ve uluslararası değerler ve yapılar sorgulanıp yeniden tanımlanmaktadır. Bu süreçte modernliğin en fazla sorgulanan kavramları "medeniyet" ve "kültür" olmuştur. Özellikle medeniyet öne çıkmıştır. Medeniyet insanları dönüştürüp vahşilikten uzaklaştıran ve medenileştiren süreçleri

1 Bu tarz politikalar yoluyla, yeni kurulan ulus-devletlerin, oluşturmaya çalıştığı *kültürel iktidar*, aslında yalın hali ile *millet oluşturma sürecini* ifade eder. Bu anlamda ulus-devletin uyguladığı politikalar ve kullandığı araçlar şunlardır: "i) vatandaşlık politikası, ii) merkezi iktidar, iii) dille ilgili yasalar, iv) ulusal basın, simgeler ve bayramlar, v) eğitim politikası, vi) askerlik hizmeti, vii) kamuda istihdam" (Kymlicka 2006: 507).

göstermektedir: “Bu bağlantı post-modern çevrelerde insanlığa yıkım ve hayal kırıklığı getiren Batının medeniyet ideali ve onun medenileştirici misyonu bağlamında eleştirilmektedir” (Rundell & Mennel, 1998: 2). Küreselleşme sürecinin artan ivmesi olarak da adlandırılan bu süreç, uluslararası yapıların yukardan kimlik siyasetini, aşağıdan modern ulus-devlet sisteminin ana unsurlarını ve pratiklerini, özellikle de yekpare bir milli kültür anlayışını aşındırmaktadır. Sonuçta, ulus-devletin millet, vatandaşlık ve egemenlik gibi ana düsturları sorgulanmaya başlanmıştır. Bu anlamda modern devlet ve onun ulusal ve kültürel yekpareleştirici politikaları ile ilişkili olarak ulus-inşa, milliyetçilik, kültür ve kimlik en fazla değinilen ve tartışılan konular olmuştur. İşte bu nedenledir ki, son 35-40 yıl zarfında tek-kültürlülük yerine çok-kültürlülük; aynılık yerine farklılık; homojenlik yerine heterojenlik gibi konular daha çok vurgulanır olmuştur. Bu ortamda kültür bir fikir ve söylem olarak, özellikle devlet-toplum ve devlet-birey ilişkilerini belirlemede temel siyasal tartışma ve mücadele aracı haline gelmiştir; aslında bu “hangi grupların ve çıkar odaklarının eğitim, hükümet, kurumlar ve sanat gibi alanlarda toplumun şekillenmesi ve yeniden şekillenmesinde hâkim olacağı” mücadelesidir (Eller, 1997: 251). İşte bu nedenledir ki, ulus-devletlerin tek-kültürcülüğü hem siyasal hem de teorik olarak her anlamda saldırıya maruz kalmıştır. Aynı dönemde Türkiye örneği, özelde Kemalist modernleşme, otoriter bir modernleşme olarak siyasal ve sosyo-kültürel anlamda başarısız olmakla eleştirilmiştir. Temel tartışma yeni bir toplum ve ulus yaratmak için Kemalist modernleşmenin en sert şekilde uygulandığı ve Kemalizmin devlet ideolojisi olarak ihdas edildiği erken Cumhuriyet dönemi etrafında dönmüştür. Bu çalışma da gittikçe daha fazla belirgin olan bu ihtiyaca cevap olmaya çalışmaktadır.

İkinci gelişme -birinci ile de doğrudan ilişkili olarak- son 30 yılda Türkiye'nin içinden geçmekte olduğu yeni bir siyasal, sosyo-ekonomik ve kültürel değişim ve dönüşümdür. Bu döneme baktığımız zaman Türkiye'de siyasetin yoğun bir kültürler, semboller, imgeler savaşının etkisinde olduğunu görürüz. Gerçekten de bu durum tüm dünyada ulus-devletin temel düsturlarının sorgulanmasına sebebiyet veren küreselleşme süreci ile örtüşmektedir. Ayrıca bu dönem demokratik ülkelerdeki kültürel haklar temelindeki taleplerin yoğunlaşıp kabul gördüğü bir dönemdir, yani yeni bir demokratikleşme dalgasına işaret etmektedir. Türkiye'de de ilk defa İslamcı, Kürtçü, Kadın, Alevi gibi yeni toplumsal hareketler kendi farklılıklarına vurgu yaparak kamusal alanda temsil edilme ve yeni haklar elde etmeye yönelik talepleri sert bir şekilde dile getirmeye ve eyleme dökmeye başlamışlardır. Bu yeni talepler Türk kültürünün resmî tanımını ve siyasal, sosyal ve kültürel düzeyde üyeliği belirleyen bu tanımın sonuçlarını sorgulamaktaydılar. Aslında tartışılan ana konu demokratikleşme fikri ile gelişen kamusal alanın ve devlet mekanizmalarının kapsayıcı olacak bir şekilde yeniden yapılandırılmasıydı. Bu meydan okumalar kamusal alana kimlerin dâhil olacağı ve kimlerin dışlanacağı etrafında dönüyordu. Resmî ideolojinin taşıyıcıları, Kemalistler, bahsi geçen yeni toplumsal hareketleri kendi tekellerinde gördükleri modernliğe karşı hareketler olarak değerlendiriyorlardı. Dolayısıyla 1990lı yıllar boyunca Kemalist elitler bu grupların kamusal görünürlüğüne azaltmak ve temsiliini engellemek için yoğun çaba sarf ettiler (Çolak, 2010). Burada modernlik bir hayat tarzına indirgenmişti. Dolayısıyla Türkiye'de uzun yıllar devam eden siyasal mücadele bir hayat tarzı savaşı olmuştur.

Küresel ve yerel ekseninde yeni siyasal talepler ortaya çıkaran bu süreçlerin etkilediği demokratikleşmiş ülkeler ile demokratikleşme yolundaki Türkiye arasında mahiyet açısından önemli bir

fark vardı. Batıdaki yeni toplumsal hareketler ve kimlik talepleri mevcut sivil, siyasal ve sosyal haklar temelinde yerleşmiş demokratik yapıları yeni bir demokratikleşme dalgası ile farklı bir aşamaya taşımaktaydı. Türkiye’de ise kimlik temelli, aşağıdan gelen siyasal hak talepleri genel anlamda tüm sistemin demokratikleşmesinin yolunu açıyordu. Cumhuriyet tarihi boyunca küçük bir siyasal-bürokratik seçkin grubunun hâkimiyetinde ve vesayetinde kalan siyasal yapı yeni toplumsal talepler ile dönüşmeye başlamıştı. Kendisi de yukarıda bahsi geçen kimlik (karşı hegemonik İslamcı) hareketinden gelen Ak Parti’nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bunların arasında, sivilleşme (asker-sivil bürokrasi üzerinde sivil siyasetin kontrolünün sağlanması), sosyal hakların kurumsallaşması (özellikle kadınlara, dar gelirliilere, özürllülere, yaşlılara yönelik), dindarların, Kürtlerin, Gayri-Müslimlerin, Romanların v.b. kültürel hak taleplerinin karşılanması sayılabilir. 2000’li yıllardaki bu demokratikleşmede başat rolü toplumsal dinamiklerin belirlemesine karşın AB üyelik sürecinin de etkisi olmuştur.

Bununla birlikte Türkiye’de hâlâ siyasal bölünmüşlük geniş bir değerler ve semboller ağını kapsayan hayat tarzı farklılıkları üzerinden devam etmektedir. Bu bölünmüşlük hali 1990’lı ve 2000’li yıllarda toplumu daha da derinden sarsan bir hayat tarzları savaşı olarak kendini gösterdi. Kemalistlerin, Cumhuriyet tarihi boyunca toplumu ‘modernleştirmek/medenileştirmek’ adına yeniden ve yeniden yürüttüğü bu kültür savaşındaki amaç ‘kültürün meşru kullanımı’ üzerindeki tekellerini sürdürmekti. 1990’lı ve 2000’li yıllarda devam eden süreç, siyasal üyeliğin ve kamusal alanın sınırlarını belirleyen hayat tarzlarına ait semboller, imgeler ve ritüeller üzerinde devam etmekte olan mücadele süreciydi. Bu mücadele, Kemalist kültür geleneğinde bazen hissedilen kopukluğa bir cevap

olarak Kemalizm'in altın çağına², yani 1930'lara öykünen siyasal ve bürokratik elit tarafından körüklenmekteydi. Bu savaş 28 Şubat süreci ve 2007 yılındaki 27 Nisan e-muhtırası ile sonuçlanmıştır. Her ikisinde de Cumhuriyet'in 'düşmanlarını' yeniden tanımlama ve geleneğin yeniden kutsanmasına yönelik bir arayış vardı. Kemalist geleneği sosyo-kültürel bir kimliği yerleştirmek için yeniden canlandırma 28 Şubat sürecinde 1998 yılında Cumhuriyet'in 75. yılı törenlerinde zirve yapmıştır. Kutlamalarda 1930'lu yılların Cumhuriyet Baloları gibi faaliyetler tekrarlanmış ve ülke geneline yayılmıştır. Aynı şekilde 2007 yılında da kendisini ülke genelinde düzenlenmiş cumhuriyet mitingleri ile göstermiştir. Her iki dönemde de adı geçen faaliyetlere katılmak çağdaş ve Kemalist olmanın sembolleri olarak sunuldu. Buradaki amaç kuruluş döneminde oluşturulmuş 'Cumhuriyet ruhunu' yeniden canlandırmaya çalışmaktır.

2 Kemalizm, ilk ihdas edildiği 1931 yılından beri resmî ideoloji ola gelmiştir. Bu kitapta, ideoloji R. Williams (1995: 26-29)'ın özellikle kültür inşası ile ilişki bağlamında kullandığı "belirli bir grubun resmî ve bilinçli inançları" – "genel prensipler veya kuramsal pozisyonlar ve dogmaları göstermek için 'ideolojik' olanın genel kullanımı" olarak ele alınmaktadır. Fakat burada kültür gibi ideoloji de kendisinin de üretildiği, içerisinde ahenk kadar çatışma ve güç mücadelelerini barındıran belirli süreçlere tabidir. Bu kullanım, ideoloji inşasını, kültür inşasının da sevk ve idaresini yürüten belirli hakim sınıflar veya gruplar ile ilişkilendirir. Erken Cumhuriyet döneminde bu grup, Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarının oluşturduğu yönetici çevredir. 1930 yılından sonra Kemalizm olarak adlandırılan resmî ideolojiyi oluşturma çabaları hız kazanmış ve yeni ideolojinin sınırlarını çizen bazı 'sipariş' çalışmalar ile sonuçlanmıştır (Mediha Muzaffer, 1933; Tekin Alp, 1937; Peyami Safa, 1938; M. Esat Bozkurt, 1940). Kemalizm resmî bir doktrin olarak CHP'nin 1935 ve 1939 programlarında yer almıştır (1935 programında Kamalizm adıyla yer almasına karşın 1939 programında tekrardan Kemalizm adıyla yer almıştır). Atatürk döneminden sonra Kemalizm daha sistematik hale getirilmiş ve tekraren özellikle darbe dönemlerinde zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden üretilmiştir; devletin ideolojisi ve yönetici sınıfın resmî ve sürekli danışılan amentüsü ola gelmiştir.

Son otuz yıldır kültür siyaseti çerçevesinde ortaya çıkan birçok temanın tarihsel-söylemsel bir oluşumun parçası olduğu görülür; bu oluşum, Kemalist rejimin kuruluş yıllarında şekillenmiş olan Kemalist kültür anlayışını gösterir. İşte bu nedenledir ki; bu oluşumun analizi, günümüz Türkiye'sinin kültürel semboller üzerinden devam eden bir savaşın sonucu olan sosyal ve siyasal hayat-taki bölünmüşlüğü'nün arkasındaki siyasal nedenleri anlamamız için elzemdir.

Bu durum şöyle bir akıl yürütme ile daha anlaşılır hale gelebilir: Türkiye'deki yeni kültürel kimlik arayışlarının yükselişi, dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi kaçınılmaz olarak ulus-devletin milliyetçi projeleri çerçevesinde şekillenmektedir. Bunlar da uygun davranış biçimleri, tarihi imgeler ve semboller etrafında yeni bir aidiyet tanımlamak suretiyle kendi hayali cemaatlerini üretmektedirler. Diğer yerlerde olduğu gibi, Türkiye'deki yeni sosyo-kültürel hareketler de (büyük ölçüde Kemalist milliyetçiliğin şekillendirdiği) modern iktidar ilişkileri içinde ortaya çıkmış ve yeni kimlikleri için uygun geçmiş ve bugün inşa etmek suretiyle 'alternatif' hayali cemaatler üretmişlerdir. Bu yeni kimlik hareketleri arkaik olanın su yüzüne çıkmasından ziyade geçmişin modernist bir yeniden keşfidir. Diğer bir deyişle, yeni bir 'öteki-leştirme' sürecinin üzerinden yürümektedirler. Bu nedenle de bir anlamda Kemalist modernleşme projesinin mirasçıları olarak düşünülebilirler. Bu süreçte kültürün tanımı resmî ideoloji ve yeni kimlik hareketlerinin taraftarları arasında gittikçe daha fazla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Cumhuriyet'in kuruluş yılları bu tartışmanın hep merkezinde yer almış ve o döneme hem eleştiri hem de yeniden canlandırma için sık sık başvurulmuştur.

Bu nedenlerle bu çalışma tarihte devamlılık vurgusu ile adı geçen döneme yapılan bilimsel bir ziyaret olmayı amaçlamak-

tadır. Çalışma, ideolojik ve kurumsal temellerine odaklanarak kültür üretim sürecinin siyasal bir analizini yapmaktadır; diğer bir deyişle, yeni mitler, semboller ve uygulamaları gösteren yeni standartların erken Cumhuriyet döneminin kurumları tarafından nasıl üretildiğinin sürecini irdelemektedir. Tüm bu analiz, Kemalist modernite projesinin yeni bir kültürel kimliği tanımlamakta, geliştirmekte ve yaymakta etkili bir araç olduğu görüşüne dayanmaktadır. Temel varsayımı ise şudur: Kültür -devletle ilişkisi anlamında- okul sistemi, yarı-profesyonel kültürel kurumlar, askeriye ve medya tarafından söylem ve eylem olarak üretilir, yeniden üretilir ve yayılır. Bununla birlikte bu çalışma, Türkiye’de devletin her şeyi kontrol eden, gözetleyen, mutlak hâkim olduğunu iddia etmemektedir, fakat onu ‘meşru’ kültürün sınırlarını çizen aktif bir araç ve temel meşru güç olarak değerlendirmektedir. Çünkü Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında devlet ve onun bürokratik unsurları modern örgütlü toplumsal yapıya dayalı hiçbir siyasal gücün olmadığı bir ortam tek belirleyici siyasal otoritedir. Bu çerçevede resmî kültür anlayışı ve formatı basitçe bir münevver üretimi olarak değerlendirilmemekte, aksine belirli siyasî, tarihi ve sosyal bağlamlarda incelenmektedir. Bu nedenle bu çalışma, kültür üretim sürecinde yeni kültürel biçimlerin günlük hayatın parçası haline getirilmesi noktasında devlet aygıtlarının, kurumsal ve idari dönüşümlerin rolünü öne çıkarmaktadır. Ayrıca, Cumhuriyetin yeni kültürel kurumlarının bu üretimde belirleyici bir rol oynadığını ve kültürün söylem ve eylem temelli oluşumunun Kemalist ulus-inşa süreçlerinin merkezinde yer aldığını tartışmaktadır.

Son yirmi yıldır Cumhuriyet’in ilk yıllarına ve sonraki döneme değinen ulus-inşa, milliyetçilik, kimlik, etnisite ve tarih üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğu iki zıt kutbu oluşturan sivil-etnik

milliyetçilikler modeli üzerinden tartışmalarını sürdürmüşlerdir.³ Sivil ve etnik milliyetçilikler modeline yönelik yakın zamanda birçok eleştiri yapılmıştır. Eleştiriler sivil modelin kültürel önyargılardan uzak siyasal bir yapı ifadesi olarak idealleştirilmesine odaklanmıştır. Aslında her iki kavramsallaştırmayı da belirleyen temeli kültürel olan oluşturur; dolayısıyla sivil kavramı altında toplanan her şey aynı zamanda belirli bir kültür kavramsallaştırmasıdır (bkz. Kymlicka, 1997: 22-27; Yack, 1996; Nieguth, 1999). Nieguth (1999), bu zıtlığın ötesine geçerek 'ırk', 'kültür', 'soy' ve 'toprak' gibi yeni 'düzenleyici prensipler' 'sivil ve etnik ulusların sınırlarının' tanımlanmasında kullanılmakta olduğunu söyler. Bu anlamda kitap kültür kavramını Fransız ve Alman modelleri çerçevesinde kültürün iki anlamına değinmek suretiyle ele almaktadır.

Kültürü antropolojide olduğu gibi sadece verili ve farklılaşmış değerler kümesini gösteren bir öz olarak değerlendirmemeli; ayrıca ulus-devlet ve milliyetçilik ile ilişkisi bakımından 'inşa edilen/edilebilen' olarak da görülmelidir.⁴ Bir başka ifadeyle, kültür yeni bir toplumsal düzen kurmanın önemli bir aygıtı olarak sürekli bir üretim sürecine de tabidir. Ulus-devlet içerisinde iktidar ilişkileri-

3 Bu ikili yapı, sivil/batılı/liberal/bireyci ile etnik/doğulu/kültürel/kollektivist zıtlığına dayanmaktadır. Bu formülasyon ilk kökleri Meinecke'nin *staatsnation* ve *kulturnation* ayırımına dayanır. Daha sonra H. Kohn, bu ayrımı Batı ve Doğu milliyetçiliği diye tanımladı. A. Smith de küçük değişikliklerle sivil ve etnik milliyetçilik diye adlandırdı. Bu yaklaşımda, ikili yapının ilk dizisi kötü ikincisi ise iyi olarak değerlendirilmektedir (Brown, 1999: 284-286).

4 Bu yaklaşım 1980li yıllar ile birlikte kültür çalışmalarında ortaya çıkan ve yaygınlaşan modernist/inşacı eğilimi yansıtmaktadır. Bu eğilimde, kültürün belirli bir toplumun tüm üyeleri tarafından paylaşılan değerler kümesini yansıtan antropolojik tanımına kültürü belirli iktidar ilişkileri ve muhayyel şartlar çerçevesinde değerlendirerek meydan okunmaktadır. Dirks, Eley ve Ortner (1994: 3)'in belirttiği gibi: "Şayet kültürü paylaşılan olarak görürsek, daima şunları sormalıyız 'kim tarafından?', 'hangi yolla?' ve 'hangi şartlar altında?'".

ne içkin olmakla birlikte, kültür daima “tartışılan, muhtemel ve tarihi olarak belirlenmiş” bir kavram olarak görülür ve bundan dolayı da “siyasal hareketin ve kimliğin kurucu bir unsurudur” (Warren, 1993: 17).⁵ İşte bu nedenledir ki; kültür modern siyasa içerisinde ulusların ve ulusal kimliklerin inşasında belirleyici bir rol oynamıştır. Asıl gaye, siyasal cemaate (devlet) üyelik ile kültürel cemaate (ulus) aidiyet arasında bir bağ kurmaktır. Bu bağ vatandaşlık konumunu teşkil eder. Kültürün bu tanımı bir genel fikirler, kavramlar veya şablonlar yapısını ifade eden Bourdieu’nun ‘habitus’ kavramı ile ilişkilendirilebilir. Habitus inşasında devlet tüm aygıtları ve mekanizmaları yoluyla faal bir role sahiptir (Bourdieu, 1994: 7). Bu anlamda ulusun kurucu unsuru olarak kültür, milliyetçiliğin siyasal söylem ve eyleminin bir ürünü olarak belirir. Ulus-devletin milliyetçi ideolojisi yaşayan kültürün tüm vasıflarını standartlaştırıp zapt etmeye çalışır. 19. yüzyıl boyunca devlet toplumu dönüştürüp şekillendirme projesinde kültürü hem objesi hem de aygıtı olarak görmeye başlamıştır.⁶ Kısaca, ulus-devlet, toplum mühendisliğine yönelik projesinin parçası olarak uyguladığı politikalar ve kurumları aracılığıyla kendi kültürünü şekillendirmiştir. Olan modern devletin kültürel iktidarını ihdas etmesidir. Bu, yukarıdan aşağıya kültür üretimi olarak görülebilir.

Kültür kavramı genel olarak “gelişmiş bir haleti ruhiyeyi” (kültürlü bir kişi), “bu gelişmenin süreçlerini” (kültürel çıkar ve faaliyetleri), “bu süreçlerin araçlarını” (sanat ve entelektüel ürünle-

5 Bu bakış açısı Hall (1993: 392-3)’ün üretim analizi ile örtüşmektedir: bu analiz, kimliği “asla tamamlanmamış, daima süreç halinde olan ve daima temsille sürdürülen... arkeolojiden değil de geçmişin yeniden anlatımından çıkan” olarak görür.

6 Bu proje, Bennett’in (1998: 104) belirttiği gibi, mevcut hayat tarzlarını dönüştürmek için aktif bir kültür politikası yürüten “modernist kültür programına” dayanıyordu.

ri) göstermek için kullanılır (Williams, 1967: 11). Bu anlamda Williams'ın idealist ve materyalist olarak ayırdığı iki baskın kültür yaklaşımı vardır.⁷ Birincisi gelenekleri ve varolan hayat tarzını biricik, tarih dışı, değiştirilemez ve uzun bir tarihin mirası olarak görür. Bu, kültürün Alman/Romantik kavramsallaştırılması ile doğrudan ilişkilidir. İkincisi ise hayat tarzını insan iradesinin değiştirebileceği ve kontrol edebileceği bir şey olarak değerlendirir. Büyük ölçüde Aydınlanma'nın ve Fransız Devrimi'nin bir ürünü olan bu kavramsallaştırma, insanın kendisini geliştirip idealini oluşturabilmesi fikri üzerine kurulmuştur. Bu da kültürün Fransız kavramsallaştırması ile ilişkilidir.

Bu kitap, modern ulus-inşa ve bu kapsamda kültürel iktidarın tesisi süreçlerinin merkezinde yer alan devlet ve kültür arasındaki ilişkiyi vurgulamak suretiyle, Kemalist modernleşme projesinde kültürün yerini incelemektedir. Temel varsayımı şöyledir: Cumhuriyetin erken döneminde kültürel iktidarın inşa süreçlerinin analizi, günümüze kadarki kamusal alan üzerine olan tartışmaların tamamının arkasındaki dinamikleri anlayabilmemizi mümkün kılacaktır. Ayrıca, kitap, bu amaçlara matuf tüm resmî uğraşlara *hiyerarşik ve asimilasyoncu bir kültür anlayışının* şekillenmesinin eşlik ettiği ileri sürmektedir.

Erken Cumhuriyet döneminde yönetici elitin 'cahil' ve 'bilineçsiz' adledilen halkı medenileştirme misyonuyla bu kültürün içeriğini ve anlamını tanımlama çabası, Elias'ın kullandığı "me-

7 Bennett (1998: 11-13) bunları şöyle tanımlar: idealist olana göre, kültür, tüm toplumsal faaliyetleri özellikle dil, sanat biçimleri ve entellektüel ürünler gibi kültürel faaliyetleri ifade eden "bilgilendirici ruha" dayanır; materyalist olan göre ise, kültür, toplumsal bir düzenin tanımlandığı, yeniden üretildiği, tecrübe edildiği ve keşfedildiği bir "gösteren sisteme" dayanır.

denileşme sürecini” yansıtmakta olduğu ileri sürülebilir.⁸ Bu süreç, Kemalistlerin ellerinde halkın üzerinde okullar ve yetişkin eğitimi yoluyla medenileştirme baskısına dönüşmüştür. Kemalist modeli bir *yukarıdan aşağıya medenileşme süreci* olarak ifade edebiliriz.⁹ Bu süreçte geri kaldığı ve ilkel olduğuna inanılan halka ‘medeniyet’ ve ‘kültür’ götürmek için yoğun çaba sarf edilmiştir. Bu nedenle yukarıdan aşağıya yeni bir ulus ve kültür oluşturmaya çalışan Kemalist milliyetçilik ‘yabancılık’ yerine ‘geriliğe’ (*ancien régime*, Osmanlı/İslam geçmişine) bir tepki olarak gelişmiştir. Bu özelliği ile yabancıya/Batılıya husumete dayalı diğer Batı-dışı milliyetçiliklerden ayrılmaktadır.

‘Geriliğe’ ve ‘cahilliğe’ karşı savaş açan Kemalist proje her şeyden önce “var olan kültüre yönelik ölümcül bir saldırı yürütmek ve yeni insanlarla birlikte yeni bir kültür kurmak” için “kültürel devrim” yürütüyordu (Yalman, 1973: 154).¹⁰ Amaç Osmanlı/İslam geçmişini hatırlatan her şeyi dönüştürmek ve onun yerine yeni standartlar ile bezenmiş, gelişmiş ve medeni bir hayat tarzını ikame etmektir. Yapılan şey gelecek nesiller için siyasal ve kültürel parametreler oluşturma mantığına dayanan Jakobin ütopyacılığıdır.

8 Medenileşme süreci, Avrupa’da daha sonradan devlet oluşumu ve ulus-inşası ile de birleşecek olan modern toplumun oluşumunun uzun sürecini gösterir. Bu anlamda yeme, temizlenme, tükürme, burun temizleme, tuvalet alışkanlığı, konuşma ve giyinme gibi hareket tarzları ile ilişkili toplumsal standartların gelişimini ifade eder. Süreçte bu standartlar, alışkanlıklar olarak içselleştirilir. Daha sonra bunlar, zamanla modern devletin ellerinde vatandaşlarına dayattığı medenileştirici aygıtlara dönüşür (Elias, 1978).

9 Bu modelleme, yürüttüğü yeni bir hukukî, sosyal ve kültürel biçimleri yaratmayı amaçlayan “devlet-merkezli yukardan aşağıya modernleşme” (Göle, 1998) ile Kemalist projenin doğasını yansıtır.

10 Mardin (1971: 209) bu durumu bir “değerler devrimi” olarak adlandırmıştı. Bu tanımlama 1930’lu ve 1940’lı yıllar boyunca Kemalistlerin yazılarında en fazla vurgulanan temalardan idi. İki popüler örnek için bkz. (Engin, 1933: 352-4; Neşet Ömer (İrdelep), 1934: 257-8).

Kılık-kıyafetten soyadına, Halifeliğin kaldırılmasından yeni tarih yazımına kadar tüm düzenlemeler ile amaçlanan şey sadece yeni değerleri içselleştirenlerin egemenliğinde yeni sembolik temsilleri oluşturmaktır.¹¹ Yeni standartlar ve kategoriler etrafında meydana gelen yeni değerleri benimseyenler medeniyet ve kültürün imtiyazlı isimleri oldular. Bu bir “hüviyet kazandırma” süreci idi.¹² Hüviyet kazandırma, resmî değerleri tanımlama, savunma, koruma ve yaymaya yönelik çabaya işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, siyasal otoritenin çabası tüm vatandaşları üretilen hayat tarzı ile tanımlayarak şekillendirmek yönündedir. Bu şekillendirme kültür ve politika arasında bağ kurarak gerçekleşmektedir. Kültür politikaları ile oluşan bu kültür sadece vatandaş kimliklendirmez, onun ‘hakikati’ bulmasına yardımcı olacak bilgi, görüş ve değerleri de vatandaşa verir. Cumhuriyetin disipline edici ve medenileştirici kurumları aracılığı ile yeni hayat biçimleri ve değerleri halkın gündelik pratikleri haline dönüştürülmeye çalışılmıştır. Yeni standartlar nasıl giyinileceğine, nasıl yemek yeneceğine, insanlara nasıl bakılacağına, nasıl yürüneceğine, nasıl konuşulacağına dair reçeteleri içermektedir. Tüm bunlar zamanla kamusal iktidarın göstergeleri -yani kamusal temsilin araçları- haline geldi.

Ne var ki, 1920’lerin dönüştürülmek istenen toplumsal yapısı idarecilerin medeni standartlarının çok uzağındaydı. Cumhuriyet’in Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras aldığı toplum

11 Bu devrimci gayretin merkezinde yeni bir zihniyet ve duyguya dayanan yeni bir toplum oluşturmaya yönelik güçlü bir istek vardı. Bu bize Fransız Devriminden sonra yaşananları hatırlatmaktadır. Jakoben devrimci gelecekte yeni bir sembolik evrenle şekillenmiş kamusal alan oluşturma ve bunu özel alana doğru genişletme gayreti vardı (Giessen, 1999).

12 Balibar, “hüviyet kazandırma” kimlik inşa etme süreçlerine işaret ettiğini ileri sürmektedir. Bu inşa “hayali bir süreçten ziyade belirli hayalin işlenmesidir: hayali olan ile ilişki içerisindeki öznenin bir davranışı, bir tarihi veya bir stratejisidir” (Balibar, 1995: 187).

ağırlıklı olarak heterojen ve geleneksel köylü toplumdur. Aslında nüfus yapısı 1912 ile 1923 arasında ciddi ölçüde değişmişti. Bu dönemde büyük askeri ve siyasal dönüşümler ve toprak kayıpları sebebiyle yaşanan göçler (Balkanlardan Anadoluya Müslüman ve ülke dışına gayri Müslim -Ermeni ve Rum- göçü) sonucu din temelinde çeşitlilik arz eden İmparatorluğun nüfusu büyük ölçüde dönüşmüştü. Süreç Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi ile nihayete erdi. Bu göçler ve nüfus mübadelesi yeni Türkiye sınırları içerisinde dini anlamda yekpare bir nüfus yapısı ortaya çıkarsa da hâlâ dil, etnisite ve kültür anlamında çok heterojen bir yapı vardı. Kemalist ulus-inşa projesi dil, etnik yapı ve bölgesel kültürel farklılıklar anlamında heterojen olan toplumu yekpare bir ulusa dönüştürmeyi hedefledi. 1927 nüfus sayımına göre nüfusun sadece yüzde 16,4'ü İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa'yı kapsayan altı büyük şehir ile nüfusu 10 binden fazla 52 kasabada yaşıyordu.¹³ Nüfusun çoğunluğu kırsal kesimde zor şartlarda yaşıyor ve sıtma, verem, frengi gibi salgın hastalıklara maruz kalıyordu.¹⁴ Bunlara ek olarak 1927 yılında resmî rakamlara göre okur-yazar oranı yüzde 10 civarındaydı.¹⁵ 1920'li yılların başlarında çok yetersiz ulaştırma (yaklaşık bin kilometre iyi yol ve 8.300 kilometre bozuk satırlı yol vardı) ve ço zayıf iletişim ağı ve yetersiz sanayi üretimi vardı (sadece 341 tane fabrika vardı) (Robinson, 1963: 103; Yediyıldız, 1999: 21). Cumhuriyet rejiminin 'medenileştirmeye' çalıştığı sosyolojik yapı böyleydi.

13 1927 sayımı için Umumi Nüfus Tarihi 1927 (1929). Şehirli nüfus yüzde 16.6 ile 1935 yılında hâlâ hemen hemen aynıydı; rakam 1940 yılında yüzde 18 ve 1945'de ise yüzde 18.3 idi (Shorter, 1986: 353).

14 İnsan ömrü yaklaşık 30 yıl civarındaydı ve yaş ve cinsiyet grupları arasında ciddi dengesizlikler vardı (Yediyıldız, 1999: 21).

15 Bu rakam büyük ölçüde şehirde yaşayan nüfusu kapsıyordu. Kırsal kesimde var olan medreseler etrafında gelişen okur-yazar oranı büyük ihtimalle bu oranın dışındaydı.

Bu nedenle 'yukardan aşağıya medenileştirme' normal olarak halkın hayat şartlarını geliştirecek ölüm oranının düşürülmesi, salgın hastalıkların önlenmesi, altyapı çalışmalarının yapılması gibi bazı önemlerin alınmasını da içeriyordu. Süreçte ise, şehirlerde bazı iyileştirmeler yapılmasına karşın ağırlık eğitim ve kültür politikaları ile yeni bir toplum yaratılmasına verilmişti.

Siyasal iktidarın temelini oluşturacak yeni bir sembolik evren ile anlam dünyasına dayanan ve bu bağlamda da kamusal temsilin tekele alınmasını ifade eden kültürel iktidarı kurmak amaçlanmıştır. Medenileştirme projesinin ilk evresi diyebileceğimiz 1923-1930 arası dönemde, temel meşrulaştırıcı kavram *medeniyet* ve ikinci evresi diyebileceğimiz 1930-1945 arası dönemde ise *kültür* olmuştur. İlk evrede devlet ve toplumla ilgili genel düsturlar ve reformlar medeniyet ideali olarak açıklanmış ve meşrulaştırılmıştır; ikinci evrede ise, Cumhuriyet'in kültür anlayışı 'modern bir zihniyet' ve 'medeni bir hayat tarzı' olarak belirmiştir. İkinci evre ile ilgili önemli bir fark vardır; o da kültürün tanımlanmasında, Atatürk döneminde (1930-38) Orta Asya etrafında tarihsel bir mitleştirme yapılmışken, İnönü döneminde (1938-45) 'Batı kültürünün' Grek ve Latin köklerine vurgu yapılmıştır.

Kitap şu sorulara cevap aramaktadır: Kültür, Kemalist 'kültür-inşacılar' için ne anlam ifade etmektedir? Kültür üretim sürecinin içeriği ve aşamaları nelerdir? Ne ölçüde bu üretim yapay ve sahici değerler üzerinden gerçekleştirilmiştir? Cumhuriyet'in medenileştirici devlet elitleri sahicilik kavramından ne anlamışlardır? Türk milli kültürü ile Batı medeniyeti arasındaki ilişkiyi nasıl algılamış ve şekillendirmişlerdir? Yukarıdan aşağıya inşa edilen kültür siyasal ve kültürel üyeliğin ne ölçüde sınırlarını belirlemiştir?

Kitap, Kemalist kültür anlayışını *hiyerarşik ve aşırı asimilasyoncu* olarak kavramsallaştırmaktadır.¹⁶ ‘Arkaik’ ve ‘geri’ olarak tanımlanan hayat biçimleri ile ‘modern’ ve ‘medeni’ olarak tanımlanan hayat biçimi arasında sert bir hiyerarşi oluşturmak¹⁷ ve radikal asimilasyoncu politikalar uygulamak suretiyle erken Cumhuriyet döneminde kültür siyaseti, *çift-yönlü dışlayıcı-kapsayıcı bir süreci* bize göstermektedir.¹⁸ Kemalist ulus-inşa projesi vatandaş olarak tanımlanan herkes için bir asimilasyon süreci yürütmüş, aynı zamanda yeni oluşturulan değer sistemini içselleştirmiş olanların erişimine açık olan kamu malı ve kimliğini ortaya koymuştur. İçselleştirmeyenler ise bu imkândan mahrum kalmışlar-

16 Burada “aşırı asimilasyoncu” Mason’un kullandığı gibi kullanılmıştır. Mason, ılımlı ve aşırı asimilasyoncu ayrımı yaparak, aşırıların “hâkim olmayan kültürel cemaatleri üyelerinin tüm farklı örf ve pratiklerinin ortadan kaldırıldığı bir siyasa yaratmaya çalışırlar; yani bu cemaatleri yok etmeye amaçladıklarını” söyler. Ilımlılar ise, “hâkim olmayan kültürel cemaatlerin sadece hâkim grubun merkezi kamusal adetleri ve pratikleri ile çelişen ya da uyum sağlayamayan örf ve pratikleri ortadan kaldırıldığı bir siyasa yaratmaya çalışırlar.” Aşırıcular hem zorlayıcı (belirli dinleri, belirli kıyafetlerin giyilmesini ve bazı dillerin kamusal alanlarda kullanılmasını engelleyen yasaları çıkarma gibi) hem de zorlayıcı olmayan (hâkim kültürün adet ve sembollerine kamusal statü ve saygınlık verme gibi) önlemler alabilirler (Mason, 1999: 267, 286).

17 Bu yaklaşım, ‘gelişmiş’ olana yönelik olarak hayat tarzları arasında hiyerarşi kurarak kültürel farklılıkları yekpare bir bütüne dönüştürme mantığına dayanır (bkz. Bennett, 1998: 104).

18 Bu kavramsallaştırma, Balibar’ın formülasyonuna dayanır; ona göre, kültürlerdeki iç dışlamanın ifadesi olarak, kültür “dışlayıcı kapsama veya içten dışlamayı” içerir (Balibar, 1995: 190-92). Nieguth’a göre, dışlama iki anlamda sahiptir: birincisi, “bireylerin ve grupların ve bundan dolayı da kültürlerin belirli bir topluma –yani, onun toprağına- fiziki girmelerinin engellenmesi”; ikincisi de, fiziki olarak var oldukları bu toplum içinde “bireylerin ve kültürleri ile grupların önemsizleştirilmesidir; örneğin, bu, kamu malları ve kurumlarına erişimlerini kısıtlama, sosyo-ekonomik düzen içerisinde konumlarını düşürme veya ayrıştırılmış kurumlar kurmak suretiyle gerçekleşir” (Nieguth, 1999: 166).

dır, yani dışlanmışlardır. Oluşturulan sert hiyerarşide asimilasyona direnenler kamu imkânlarına ve kimliğine erişim anlamında zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu hiyerarşik ve dışlayıcı kapsama durumu, yerellik ve sahicilik anlamında, Kemalist kültür anlayışını geleneksel formlardan ve değerlerden uzaklaştırmıştır. Bu özellik, Türkiye örneğini koloni tecrübesi olan milliyetçi projelerden ayırmış ve bu anlamda basitçe Türkleri Avrupalılardan ayıran biricik bir kategori olarak siyasal olarak tanımlanmış kültür kavramının ortaya çıkmasına mani olmuştur.

Kitapta Elias'ın (1978) 'süreç modeli' erken Cumhuriyet döneminde kültür üretiminin arkasındaki süreçlerinin yapısını incelemede açıklayıcı bir kategori olarak kullanılmıştır.¹⁹ Bu analize göre, kamu kimliğinin temeli olarak kültür gelişimi her şeyden önce statik bir varlıktan ziyade süreçleri gösterir. Böylece, belirli bir tarihsel çerçevede milliyetçi bir projenin etrafında şekillenen kültürü, iktidar ilişkilerine yerleştirerek analiz etmek mümkün hale gelir. Ayrıca tarihsel süreci açıklayan sahih belgeler ve metinlerden ulaşılabilir olanların tümünün analizini, söylem temelli tarihsel yaklaşıma dayandırır. Sonuçta bu tarz bir analiz, erken Cumhuriyet döneminde yeni oluşturulan kurumlar yoluyla kültür anlayışının nasıl oluşturulduğunu ve bunun kültürel iktidar kurma sürecine nasıl katkıda bulunduğunu açıklamamıza yardımcı olur.

19 Elias bu modeli sürekli "değişen ve evrilen varlıklar" ve dolayısıyla "süreçleri" ifade eden "birey" ve "toplum" analizinde kullanmıştır. Bu analize göre, benlikten devlet yapısını kadar herşey bir değişim sürecindedir. Ona göre bu metodoloji "medenileştirme sürecinin anlaşılması" için gereklidir (Elias, 1978: 211-263).